

Békés Csaba, Kecskés D. Gusztáv:
**Magyarország NATO-csatlakozásának
 története, 1988–1999**

(HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
 Történettudományi Intézet, Budapest, 2024.
 ISBN 9789634164289)

Magyarország 2024. március 12-én ünnepelte 25 éves NATO-tagságát, az észak-atlanti szövetség pedig április 4-én megalakulásának 75. évfordulóját. A kettős emlékünnep csendesebb lett hazánkban, mint amit a korábbi NATO-jubileumoknál megszoktunk. A szövetségnél viszont a hagyományok nem változtak, most is március 16-án húzták fel a NATO Központban a magyar lobogót, mint 1999-ben. Itthon viszont a tradicionális parlamenti állami ünnepség elmaradt, a Honvédelmi Minisztérium Tatán, az új harci-technikai bemutatót használta fel a negyedszázados tagsági évforduló megünneplésére. Több tudományos szervezet, a Magyar Atlanti Tanács, a Magyar Hadtudományi Társaság, néhány egyetem (például az ELTE) tudományos workshopokkal, előadásokkal emlékezett. Elmaradt a Zrínyi Kiadó évfordulós NATO-kötete is, pedig az 5, 10, 15 és 20 éves évfordulókra fontos könyvek és kiadványok készültek. Egyedül a népszerű NATO futófesztivál (NATO Run) reklámozta szeptember végén az emlékünnepeket a széles nyilvánosság előtt. A visszafogott ünneplés valószínűleg összefüggött a 2024-re kialakult magyar NATO-szakpolitikával, hiszen Budapest sokáig blokkolta Svédország NATO-tagsági ratifikációját (végül a skandináv ország 2024. március 7-én lett a szövetség tagja), több kérdésben pedig kisebbségi véleményt képviselt a júliusi washingtoni csúcstalálkozóra való felkészülés során. A szerzők, a kiadó HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének érdeme, hogy felismerték: ilyen körülmények között egy történeti kötettel a legjobb megemlékezni a tagsági évfordulóról. Historia est magistra vitae.

A könyv azonban nemcsak a kettős évforduló miatt aktuális munka, hanem a NATO utóbbi években megnövekedett szerepe miatt is. Az orosz-ukrán háború következtében a transzatlanti szövetség állandó tárgya a nemzetközi híreknek, fontos szerepet játszik Ukrajna honvédelmi harcának támogatásában. A washingtoni NATO csúcstalálkozóra való felkészülés, a találkozó eseményei, összekapcsolódása az amerikai elnökválasztással állandó témát adott a magyar politikai közéletnek. Az aktualitás azóta sem szűnt meg, Donald Trump újbóli megválasztása után a NATO-ban is tektonikus változások indultak el. A könyv érdeme, hogy összefoglalóan leírja és értékeli Magyarország NATO-csatlakozásának történetét, amit korábban csak „szétszórt” publikációkból és kiadványokból ismertünk. A kötet szerzői elismert történész kutatók, az MTA doktorai. Békés Csaba a Budapesti Corvinus Egyetem tanára, a Cold War History Research Center alapító igazgatója. Kecskés D. Gusztáv a HUN-REN BTK Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója, több NATO történeti könyv szerzője, Kelet- Közép- Európa kutatója.

A szerzők Magyarország NATO-tagságának előkészítését 1988-tól datálják, amit a Varsói Szerződés erodálásával és a NATO radikális átalakulásának kezdetével magyaráznak. A kiindulási időpontot erősítette, hogy Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár – elsőként a szovjet blokkból – 1988. november 15-én szólalt fel az Észak-atlanti Tanács hamburgi ülésén, ahol sürgette a két tömb országai közötti kétoldalú kapcsolatok erősítését az európai biztonság és együttműködés előmozdításának érdekében. A recenzens emlékszik arra, hogy Horn Gyula későbbi, 1990. februári véleménye, miszerint el tudja képzelni, hogy Magyarország tagja legyen a NATO politikai szervezeteinek, micsoda belpolitikai ribilliót váltott ki itthon (42. o.). A tagsági előkészítés időszakának kiterjesztése nem új jelenség, ezt a megoldást alkalmaztuk Siposné Kecskeméthy Klárával is a *NATO 4.0 és Magyarország* című könyvünkben,¹ amikor a szövetségi együttműködést az 1989. december 14-ei NATO külügyminiszteri értekezlet idejétől számoltuk. Ekkor határozott a szövetség arról, hogy a kelet-európai országokkal való együttműködés megkezdése elsőrendű fontossággal bír. A szerzők választhattak volna a NATO-tagsághoz közelebbi mérföldköveket is, például a Visegrádi Hármak közös prágai bejelentését a NATO-tagság eléréséről (1992. május 6.) vagy a Biztonságpolitikai Alapelvek parlamenti elfogadását (1993. március 12.), esetleg a békepartnerségi szerződés (PfP) aláírásának dátumát (1994. február 8.), de szóba jöhetett volna a NATO-tagsági meghívás is a madridi csúcstalálkozón (1997. július 8.). De mivel céljuk a NATO-csatlakozás történetének feldolgozása volt, nem hagyhatták ki a szövetségi tagságról szóló gondolkodás fejlődéstörténetét sem. Ez a mai politika szempontjából is fontos momentum, hiszen ahogyan Martonyi János külügyminiszter fogalmazott 1999. február 8-án: „Magyarország számára nem egyedül a NATO-csatlakozás a siker, hanem mindaz, amit ennek érdekében és az ország jövőjéért megtettek.” (9. o.)

A könyv felépítése jól tükrözi a szerzők célját, bemutatja a csatlakozási folyamat fontos időszakait és tartalmi kérdéseit: 1. rész: Magyarország és a Varsói Szerződés felbomlása (1988–1991); 2. rész: A NATO helyzete és tevékenysége (1988–1991); 3. rész: A NATO-csatlakozás akaratának kinyilvánítása, Németh-, Antal- és Boros-kormány szövetségi politikája (1989–1992); 4. rész: A NATO-országok hozzáállása Magyarország tagfelvételi igényéhez; 5. rész: Az 1990 utáni magyar kormányok NATO-felvétellel kapcsolatos politikája; 6. rész: A csatlakozási cél sikeres elérése. A kiadványt gazdag függelék (kronológia, rövidítések jegyzéke, elsődleges források jegyzéke, bibliográfia) egészíti ki. A kötetet angol nyelvű összegzés zárja, amelyet szemlélynévmutató és helynévmutató tesz teljessé.

A könyv újdonságát és érdekességét a Külgazdasági és Külügyminisztériumban, az Országos Levéltárban, a francia Európaügyi és Külügyminisztérium Diplomáciai Levéltárában, valamint a NATO online archívjében végzett kutatások képezik, amelyek a csatlakozás fókuszát a politikai / külpolitika szintre helyezték. Ez a monográfia erőssége, bár egyben arra is rámutat, hogy a témakör összetettsége miatt nem könnyű a NATO-csatlakozás külpolitikai, védelempolitikai és katonai dimenzióinak egyidejű, összefüggésekben történő bemutatása. Pedig a szerzők komplexitásra törekvő megközelítése jóval sokrétűbb eseménytörténetet, biztonsági és katonai aspektust, valamint hivatkozást eredményezett a korábbi külpolitikai monográfiákhoz viszonyítva. Talán hazánk NATO-tagságának 30. évfordulójára összeáll egy komplex, multidiszciplináris kutatócsoport, amely ezt a munkát is elvégzi, ha már a Honvédelmi Minisztérium levéltári anyagainak tanulmányozása is lehetővé válik. Úgyszintén önálló kutatást igényelne NATO-csatlakozásunk nemzetközi vizsgálata, amely nemcsak a francia véleményt ismertetné, hanem a többi meghatározó NATO-tagállamét is, nem beszélve a velünk szövetségi tagságot nyert országok, Csehország és Lengyelország tapasztalatainak feldolgozásáról, hiszen mi együtt, V3-ként szerettünk volna minél előbb tagok lenni. Ennek fontosságát

1 Szenes Zoltán, Siposné Kecskeméthy Klára: *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év NATO-tagság, 30 év együttműködés*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv is jelezték a könyv bevezetőjében, amikor „egy nagyobb lélegzetű, részletesebb monográfia” elkészítését szorgalmazták.

A kiterjesztett NATO-előttörténetben a könyv híven mutatja be, hogy Magyarország viszonylag gyorsan a NATO tagja lett. Az első demokratikusan megválasztott kormány hamar kitűzte a célt, 1994. február 8-án aláírtuk a békepartnerségi megállapodást, 1997. július 8-án, a madridi NATO-csúcstalálkozón pedig meghívást kaptunk a csatlakozásra. 1999. március 12-én – még az akkor tervezett április 4-nél korábban – teljes jogú taggá váltunk, hogy segíthessük a NATO légi hadműveletét a Milosevics-rezsim ellen. A szövetségi tagság azonban nem az égből pottyant az ölünkbe (a NATO bővítési tanulmányban írta elő a követelményeket), sokat kellett dolgozni azért, hogy az ország bekerüljön az első, hidegháború utáni bővítési körbe. Mindezt a könyv híven ábrázolja, meggyőzően mutatja be, hogy a NATO-tagsággal a hazai fejlődés alapvető nemzetközi feltételét, a békét és a biztonságot szerettük volna megteremteni. Tisztában voltunk azzal, hogy a Szövetség nemcsak katonai garanciát nyújt az ország számára, hanem védelmet is az ismert és nem ismert veszélyekkel és fenyegetésekkel szemben. A taggá váláskor vállaltuk, hogy Magyarország nemcsak a biztonság „fogyasztója” lesz, hanem aktívan hozzájárul a biztonság fenntartásához is. A tagság gyökeresen megváltoztatta a magyar biztonság- és védelempolitikát, új lehetőségeket és új kötelezettségeket hozott a magyar politikába.

A szerzők a könyvben több olyan fontos, kevésbé ismert eseményt mutatnak be, amelyek csak a külügyi levéltári anyagok alapján voltak megismerhetők, pedig még a napjaink NATO-politikája szempontjából is fontos történések voltak. Ezek közül Antal József levelét érdemes kiemelni (65. o.), amit a miniszterelnök 1993. március 8-án küldött Manfred Wörner NATO főtitkárnak. A levélben a kormányfő biztonsági garanciákat kért az ország számára egy lehetséges szerb támadással szemben,² ami komoly meglepetést keltett a Brüsszelben, hiszen Magyarország nem-NATO-tagként nem volt jogosult kollektív védelemre. Az 5. cikk Magyarországra történő kiterjesztést a kormányfő a szövetség érdekében tett korábbi intézkedéseire való hivatkozással (magyar egészségügyi kontingens részvétele az első Öböl-háborúban, amerikai szállítógépek átrepülésének engedélyezése a magyar légterben 1992 októberében) kérte. Ilyen ígéretet azonban a NATO nem tehetett, hiszen kollektív védelem csak a NATO-tagállamoknak nyújtható. Nem beszélve arról, hogy a NATO Központban a szerb veszélyt jelentősen eltúloztaknak értékelték. Mindenesetre a levélváltás azt mutatta, hogy a kormány akkor még nem pontosan értette a NATO politikai és katonai működését, a szellemi kompatibilitás elérése még sok időt vett igénybe. Manfred Wörner NATO-főtitkár³ egy udvarias levélben jelezte, hogy Magyarország biztonsága – a többi európai országhoz hasonlóan – fontos az észak-atlanti szervezet számára, de kölcsönös katonai segítségnyújtás csak a tagállamok részére lehetséges.

2 1991-ben a horvát fegyveres erők harcot vívtak a „Krajinai Szerb Köztársaság” ellen, a harcok elérték a Drávaszöveget is, Horvátország magyar lakta területeit a horvát-magyar határ szomszédságában. 1991. október 27-én szerb repülőgép bombázta Barcsot. Számos alkalommal történtek berepülések a magyar légterbe, amíg a két ország meg nem állapodott egy 30 km-es határmenti légtérrepülési tilalomban. Az ország sok tízezer menekültet fogadott be. Az Antal-kormány a nyílt konfrontációt kerülte Szerbiával, valószínű, hogy a NATO főtitkári levél is ennek a politikának a része volt.

3 A német Manfred Wörner a NATO 7. főtitkára volt (1988. július 1-től 1994. augusztus 13-ig), aki súlyos betegségben hunyt el 60 éves korában. Sokat tett Európa hidegháború utáni átalakításáért, a balkáni béke fenntartásáért, a partnerségi kapcsolatok fejlesztéséért. In NATO Leaders: Manfred Wörner https://www.nato.int/cps/fr/natohq/declassified_138041.htm (Letöltés ideje: 2025. március 16.) A magyar-NATO kapcsolatok fejlesztéséért kormányzati kitüntetésben részesítették, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen díszdoktorrá avatták. Az 1990-es évek közepén Magyarországon is létrejött a Manfred Wörner Alapítvány a Biztonságért és a Demokráciáért. A Külügyminisztériumban 2001-ben termet neveztek el róla.

Hasonlóképpen izgalmas olvasni olyan döntésekről is, amelyek két évtized után már megváltoztak. Ilyen volt például a NATO regionális felépítéséhez való csatlakozásunk kérdése. 1997 decemberében a magyar kormány jelezte a NATO-vezetésnek, hogy a NATO déli erők parancsnokságához (AFSOUTH) szeretnénk tartozni. „Magyarország kulcsfontosságú stabilizációs tényező a térségben. Geostratégiai helyzeténél fogva fontos szerepet játszó szövetségi tevékenységével hozzá járulhat Dél-Kelet-Európa stabilitásának megteremtéséhez.” (63.o.) Amikor ment a vita arról, hogy a három újonnan csatlakozó tagállam (Csehország, Lengyelország, Magyarország) a NATO melyik régiójához tartozzon, a vezető tagállamok hazánkat leginkább Dél-Európában szerették volna látni. Azt a véleményt képviselték, Magyarország bekapcsolódásával a déli szárnyon belüli ’européer’ mentalitás és gyakorlat fog erősödni, a magyar fél a balkáni térségre vonatkozó „speciális ismeretanyaggal” jól tudja majd segíteni a szövetséget. Közel négyéves nápolyi külszolgálatom tapasztalatai alapján meg tudom erősíteni, hogy ez egy jó elképzelés volt, mert komoly összekötő szerepet tudtunk játszani a déli parancsnokság vezető nemzetei (például az Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Németország, Törökország, valamint a befogadó ország, Olaszország) között. Ez a nemzeti tudás és tapasztalat különösen fontos volt 1999 után, amikor megkezdődött az új parancsnoksági rendszerre való áttérés. A későbbi bővítések után (Bulgária, Románia, Szlovénia, majd Horvátország) ez a helyzet megváltozott, már számos ország „Balkán-szakértővé” vált, így geopolitikai helyzetünk változatlansága ellenére Magyarország csendesen az északi szárnyhoz kapcsolódott. Erre a legjobb alkalmat a 2014-es ukrán válság utáni átalakítások adták, amikor különböző észak parancsnoksági átalárendelések után Magyarország „kiharcolta” a közép-európai hadműveleti-harcászati irány vezető szerepét. Az alárendeltség-változás jól mutatja a NATO transzformációjának mozgásait, valamint a magyar NATO-politika rugalmasságát.

A kötet a tudományos nyelvezet ellenére olvasmányos, könnyen olvasható, a 366 lábjegyzet, valamint az érdemi mondanivalót kiegészítő 30 oldalnyi kronológia teszi rendkívül informatívvá. Még a szakértők számára is hasznos olvasmány, hiszen segít „rácsodálkozni” NATO-történetünk ismert és kevésbé ismert eseményeire, a magyar NATO-szakpolitika hangsúlyváltozásaira, újabb és újabb irányokra.

A kötetet nemcsak az érdeklődő szakemberek, hanem a hallgatók számára is ajánlani lehet. Nem kétséges, hogy a nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szakon kötelező irodalom lesz a NATO-történet, illetve a NATO-tanulmányok című tantárgyakhoz, de hasznosnak találhatják tanulmányaikhoz a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi közigazgatás vagy a hadtörténelem szakokon tanuló diákok egyaránt. De kiváló forrásként szolgálhat a NATO-val foglalkozó kutatásokhoz is.

Szenes Zoltán